

VERES ANDRÁS

Miért bírálta Kosztolányi Adyt?

Megjegyzések Horváth Iván könyvének egyik passzusához

Talán nincs akkora jelentősége, mint képzelem, de ha már Horváth Iván megtisztelt azzal, hogy könnyelmű kézzel bevont a régiségről szóló irodalomtörténet-írásba, és szükségét érezte annak, hogy az *Ómagyar Mária-siralom* elemzésébe belekeverje Kosztolányit és az én Kosztolányiról szóló könyvemet, legyen szabad hozzászólnom ehhez a passzusához. Arra számítok, hogy a régiség irodalomtörténete iránt érdeklődők talán nem annyira ismerik Kosztolányit és még kevésbé a hírbe hozott könyvemet.

Horváth Iván 2015-ben megjelent monográfiájában egy helyütt a következő olvasható:

Az ÓMS versformájának egy másik megdöbbentő jelentősége az, hogy heterosztrofikus: olyan versszakokból áll, amelyek különböző számban tartalmazznak verssorokat. [...] Az ÓMS-ben két 3-soros versszakot találunk, utánuk nyolc 4-soros következik, majd – ha szabad az *ulud* szónak külön sort adni – két 5-soros versszak zárja a verset. Ez roppant különös. A magyar líra a 20. századig majdnem kizárólag izosztrofikus (vagyis: egyforma versszakokat egymás után rakosgató) jellegű volt. A 18–19. században előfordult ugyan néhány szonettekzedemény (közöttük nemigen emlegetjük az egyetlen sikerültet, Arany *Naturam furca expellas*-át), de a heterosztrofikus líra a fiatal Kosztolányi egyedi, többnyire heterosztrofikus versformáig (*A szegény kisgyermek panasza*, 1910) és az ifjú Babits szonettjeiig (*Levelek Irisz koszorújából*, 1909), majd a nagy Baudelaire-fordításig (1923) lényegében várni fog magára. Ady *Uj versek* kötete (1906) a „magyar Ugar” főlemlegetésével, a „Mit bánom én, ha utcasarkok rongya” versnyitással és mással országos botrányt robbantott ki, de verstani szempontból a kötet anyaga – a műfordítások kivételével – még izosztrofikus volt, akár a megelőző évszázadok magyar költészete. Bár Veres András (2012) a rejtett lelki indítékokat ajánlja a mai olvasóközönség figyelmébe, Kosztolányinak a politikai gyökerű Ady-kultusz elleni fellépésekor az általa hangoztatott, tisztán irodalmi szempontból is bőven volt mit sérelmeznie. Egy, mondjuk, 5 egyforma versszakból álló költemény eleve retorikai felépítésű („mondanivalómat 5 fő részre osztom”), szemben az egyszerű lírai ihletet képlékenyen követő egyedi versforma folyékonyágával.

Az ÓMS tehát heterosztrofikus, mint a szonett, de terjedelmileg nem zárt, mint az. Csak fél győzelem a kompozícióért vívott harcban. Bő évtizeddel felfedeztetése előtt természetesen nem is vehetett részt, mint Baudelaire és Rilke, a zárt és egyedi lírai formák

* A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének emeritus professzora.

mintaadó költői, a Nyugat küzdelmeiben a modern magyar irodalomért. Mégis figyelemre méltó, hogy az ÓMS jó 600 évvel megelőzte a korát e heterosztrofikus jellegében.¹

Horváth Iván szövege bővelkedik meglepő megállapításokban, anélkül, hogy érvekkel és hivatkozásokkal támasztaná alá azokat. Ha nemcsak a szonettet tekintjük heterosztrofikusnak, akkor a 19. századi magyar irodalom nem mondható annyira szegényesnek, azt pedig nem könnyű belátni, hogy éppen a szonettforma lenne az irodalmi modernség netovábbja. A Nyugat költői – Baudelaire példáját követve – azért fordultak előszeretettel hozzá, mert a nálunk (is) nagy hagyománnyal rendelkező ideologikus irodalomeszmény ellenében láttak benne mint abszolút költői formában megfelelő ellensúlyt. Ha jól értem Horváth Iván eszmefuttatását, a heterosztrofikus versben valaminő magasabb rendű irodalmi teljesítményt lát. Elsőként Babitsot és Kosztolányit nevezi meg reprezentánsaként, holott Juhász Gyuláé az érdem, a szonettforma előtérbe állításáért. Ugyanakkor Juhász igen sok bűn rossz szonettet írt, és Babits és Kosztolányi esetében sem ritka a kevésbé sikerült. Alighanem József Attila írta a legtöbb remekművet szonett formában, de korántsem hiszem azt, hogy ezeket az *Eszmélet* című ciklusa vagy a költő utolsó versei fölé kellene helyezni azért, mert az utóbbiak egytől egyig izosztrofikusak.

Mindez lehet izlés és vita kérdése is, de az már nem, hogy Horváth Iván magától értetődőként állít olyasmit, aminek inkább az ellenkezője igaz. „Nemigen emlegetjük az egyetlen sikerültet, Arany *Naturam furcâ expellas*-át” – jelenti ki, holott nem akárcik, Németh G. Béla és Hankiss Elemér időztek el hosszan ennél a versnél. Németh G. Béla nevezetes 1967-ben publikált Arany János-tanulmányában egyedül ezt a verset idézi teljes terjedelmében;² Hankiss Elemér pedig az ugyancsak figyelemre méltó *A népdaltól az abszurd drámáig* című tanulmányában idézi és értelmezi.³ Hankissnak annyira kedves verse volt a *Naturam furcâ expellas*, hogy a 2008-ban publikált *Ikarosz bukása* című könyvében is példaképpen idézi és elemzi.⁴

Ady *Új versek* kötete (1906) Horváth Iván szerint a „magyar Ugar” fölemlegetésével és a „Mit bánom én, ha utcasarkok rongya” versnyitással országos botrányt robbantott ki. A „magyar Ugar” esetében helytálló, sőt közhely a megállapítása, de már a másik példája aligha állja meg a helyét. (Még akkor sem, ha eltekintünk attól, hogy az *Új verseket* mennyire reprezentálhatja egy olyan vers, amely más címmel ugyan, de már Ady korábbi verseskötetében is szerepelt.) Nemcsak Sinkó Ervin, az 1918–1919-es forradalmak regényíró krónikása emlékezéséből tudható, hogy 1912-ben – tizennégy évesen – *Az én menyasszonyom* című Ady-vers idézett sora nyitotta rá szemét „elementáris hatalmakra, új világokra”,⁵ de még a szélsőjobboldali, Turul álnevű újságíró is ez a

1 HORVÁTH IVÁN, *Ómagyar szövegemlékek mint textológiai tárgyak*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2015, 47–48.

2 Kötetbeli kiadás: NÉMETH G. Béla, *Mű és személyiség: Irodalmi tanulmányok*, Bp., Magvető, 1970, 39–40.

3 Kötetbeli kiadás: HANKISS Elemér, *A népdaltól az abszurd drámáig*, Bp., Magvető, 1969 (Elvek és Utak), 69–70.

4 HANKISS Elemér, *Ikarosz bukása: Lét és Sors az európai civilizációban*, Bp., Osiris, 2008, 209–210.

5 Vö. SINKÓ Ervin: *Ady Endre* (1963) = S. E., *Szemben a bíróval: Válogatott tanulmányok*, szerk. SÜKÖSD Mihály, Bp., Gondolat, 1977, 336–337.

vers térítette meg Adyhoz.⁶ A Léda-versek valóban botrányt okoztak, de éppen ezekkel a versekkel barátkozott meg leghamarabb a pesti polgári közönség.

Horváth Iván szerint mindez kevésbé fontos, mint az, hogy Ady kötete „verstani szempontból [...] még izosztrofikus volt, akár a megelőző évszázadok magyar költésze- te”, azaz elavultnak tekinthető, s ezért a heterosztrofikus költészetet művelő „Kosztolányinak a politikai gyökerű Ady-kultusz elleni fellépésekor az általa hangoztatott, tisztán irodalmi szempontból is bőven volt mit sérelmeznie”. Csak az a bökkenő, hogy Kosztolányi híres-hírhedt 1929-es vitacikkében (*Az írástudatlanok árulása. Különvéle- mény Ady Endréről*) egyetlen szó sem esik az Ady-versek izosztrofikus vagy egyéb vers- tani elmaradottságáról. Igaz, Horváth Iván sem pontosan ezt állítja, csak hát logikai kapcsolatot teremt Kosztolányi „tisztán irodalmi” sérelmei és az izosztrofikus szerke- zet ősidisége között. Nagy kár, hogy magától Kosztolányitól merőben idegen volt ez az árukapcsolás. Amikor Radó Antal tanulmánykötetével vitába szállt a neki különösen kedves magyar rím kérdésében, Radó szemére vetette, hogy nem foglalkozik az utolsó évtizedek fejleményeivel, s éppen Adyt hozta fel pozitív példának arra, hogy a nem- zeti versforma általános visszaszorulása ellenében is képes volt megújítani azt: „[...] megemlíthette volna Radó, hogy újabb költőink közt egyedül Ady Endre merte fölele- veníteni és művelte is, sikerrel. Ismeri a »Kronikás éneket 1918-ból« a négyes rímeivel s a Móricz Zsigmondhoz intézett levelet?»⁷ Márpedig a *Kronikás éneknél* archaikusabb strófájú verset keresve sem tudott volna találni.

Csak remélni tudom, hogy Horváth Iván a régiség irodalmáról szólva megbíz- hatóbb ismeretekkel rendelkezik. S itt térnék rá a számomra legkényesebb kérdésre. A *Kosztolányi Ady-komplexuma* című könyvemről⁸ azt állítja, hogy Kosztolányi Ady- bírálataiban „rejtett lelki indítékokat” lát és „ajánl a mai olvasóközönség figyelmébe”, ahelyett hogy „tisztán irodalmi szempontokat” vizsgálna. Ha ő ezt olvassa ki köny- vemből, hát – lelke rajta. Itt csupán arra hívhatom fel a figyelmet, hogy már könyvem előszavában leszögezem:

Kétségtelen, Ady személyisége és költői sikerei fölöttébb ingerelték Kosztolányit, először amikor az ő pályája indult, később pedig, amikor már Ady halála után a korábnál is szélesebb kultusza támadt. A magyar irodalmi közízlés súlyos elferdülését látta mindkét esetben. Többről van szó, mint személyes ellenszenvről, költői féltékenységről és versen- gésről vagy költészet-felfogásuk, művészi világgépük ütközéséről. Kosztolányi számára ugyanis 1906-ban és 1929-ben egyaránt *a magyar költészet jövője* volt a tét. De a két idő- pontban másképp élte meg a helyzetet (tulajdonképpen maga a helyzet is gyökeresen más volt), és az érvei is nagyon különböztek.⁹

6 Vö. TURUL, *Innen-onnan: Ady olvasásakor*, A Cél, 1919/3, 167–168.

7 KOSZTOLÁNYI Dezső, *A magyar rím*, Nyugat, 1921/24, 1775–1776; vö. Uő, *Nyelv és lélek*, vál., s. a. r. Réz Pál, Bp., Osiris, 1999, 424.

8 VERES András, *Kosztolányi Ady-komplexuma: Filológiai regény*, Bp., Balassi, 2012.

9 Uo., 9.

Nem könnyű belátnom, hogy a magyar irodalmi közízlés ostromozása és a magyar költészet jövőjének féltése kívül esik a „tisztán irodalmi szempontokon” és lelki, pláne rejtett lelki indítékként szolgálna.

Olvasóimnak külön figyelmébe ajánlom könyvemnek a Kosztolányi vitairatáról szóló fejezetét (a 138–161. lapon), ahol igyekszem részletes szövegelemzését adni *Az írástudatlanok árulásának*. Természetesen nem hallgatok arról sem, hogy a szöveg talán lehangsúlyosabb helyén Ady világképét szapulja:

Gondolatvilágának főtengelye: a messianizmus. Az a tudat, hogy a világ boldogtalan, s az a hit, hogy valakinek, egy új megváltónak kell jönnie, s az majd mindent egy csapásra jóvátesz és rendbe hoz. Ezt a keleti miszticizmust átveszi minden prófétáló kenetességével, s megfejelve újabb szövegekkel, valami ellentmondó bölcselletté gyúrja.¹⁰

Nem gondolom, hogy Kosztolányinak ez az ellenvetése tisztán irodalmi szempontú volna. Ami pedig a „rejtettséget” illeti, könyvemben megpróbálom kimutatni, hogy Kosztolányi vitairatának egyik érdekes ellentmondása: miközben az Ady-kultuszt konzervatív jelenségnek tartja, akadálynak az új irodalmi korszak kibontakozása előtt, mégsem erre hivatkozik. A klasszikus magyar költők színvonalához képest ítéli kevesnek Adyt és eltévelyedésnek az „írástudatlanok” rajongását. Bizonyára úgy gondolkodott, hogy egy tömeghatás ellenében hasonló erejű tömeghatást kell felvonultatnia (amilyennel a nemzeti irodalmi kánon feltehetően rendelkezik). Így viszont éppen ő került abba a látszatba, hogy konzervatív. Csak nagyon kevesen (elsőként Németh Andor és Vas István) ismerték fel a kortársak közül Kosztolányi elégedetlensége mögött a megújulás szándékát.

Ha Horváth Iván figyelmesebben olvasta volna könyvemet, nyilván feltűnt volna neki, hogy Sinkó Ervin és Turul lelkesedéséről is szó esik benne (94, 101), mint ahogy a *Krónikás énekről* is (81) – azaz tévedései elkerülhetők lettek volna. Az már csak tovább színezi a képet, hogy könyvem megírása után éppen Horváth Ivánt kértem fel egyik lektoromnak, de idő hiányában nem vállalta. Amikor elolvasta könyvemet, és jelezte, hogy akad egy-két ellenvetése, a legnagyobb örömmel ajánlottam fel a *Literatura szemlerovatát*, és kértem, hogy részletesen fejtse ki ezeket. Ismét nem talált rá elég időt. Nem tartom egészen fair-nek, hogy rövidre zárva, sommásan, minden bizonyítást mellőzve teszi közzé véleményét.

Végül még egy apróság, egy másik idézet Horváth Iván könyvének 11. lapjáról:

Többször hallgattunk zenét hármásban (közös szenvedélyünk volt régi, nagy művészek hangfelvételeinek gyűjtése): a 2004-ben meghalt Zemplényi Ferenc, V. A., aki szintén irodalomtörténész, meg én. 15–20 éve történhetett. Hegedűsöt hallgattunk, elég rossz minőségben megmaradt felvételtől, már nem emlékszem, kiét, talán Ysaÿe, Joachim vagy Sarasate játékat, és V. A., akinek nagyon kényes füle van, kijelentette, hogy ez a sercegő lemezzőrej elviselhetetlen.

– Ne azt hallgasd – intette Zemplényi.

10 *Uo.*, 152.

Nem egészen világos, hogy Horváth Iván itt miért éri be nevem monogramjával (talán terhelőbbnek tekinti rám nézve Feri barátunk válaszát, mint az ő elmarasztaló véleményét könyvemről?). Mindenesetre, a hitelesség kedvéért, szeretném pontosítani a szövegét. Én ugyanis nem hagytam válasz nélkül Zemplényi Feri „intését” (nem szokásom az ilyesmit válasz nélkül hagyni), és azt feleltem neki, hogy: „Neked pedig fölösleges bármit is meghallgatnod, ha csak a belső hallásodra figyelsz.” Sajnálom, hogy replikám lemaradt a Horváth Iván-féle változatból, mert most különösen találónak érzem az ő esetében is – mintha csak a saját lelke belső hallására figyelt volna.